

AN ANALYSIS OF THE DESIGN FEATURES OF THE HORSE PICTURES BY MEHMED SİYAH KALEM ON THE PAGE 8B OF 2153 IN THE TOPKAPI PALACE MUSEUM TREASURE LIBRARY

The albums in the Topkapı Palace Museum Library with the number 2152, 2153, 2154, and 2160 are ascribed to Muhammed Siyah Kalem. The miniatures of Siyah Kalem were first introduced at the Munich Exhibition in 1910 and research in the field started when Ernst Kühnel immediately after the First World War published miniatures from the 2153 numbered album. The album numbered 2153 is known as the Fatih Album because Tahsin Öz, who was the director of the Topkapı Palace Museum in that period, named it so because of the presence of two miniatures about Fatih Sultan Mehmet. Since there is limited academic knowledge on the miniatures they themselves are the primary sources for any academic research. Therefore the meaning, style and form of every description will be an important step towards an inclusive analysis of the album.

Anahtar Kelimeler: Minyatür, Mehmed Siyah Kalem, Figür, Desen.
Key Words: Miniature, Mehmed Siyah Kalem, Figure, Design

GİRİŞ

Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığı'nda bulunan 2152, 2153, 2154 ve 2160 numaralı albümler, Muhammed Siyah Kalem'e atfedilir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran seferi dönüşünde İstanbul'a getirdiği düşünülen albümler, burada büyük ihtimalle korumak amacıyla kesilerek murakka sayfalarına yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla bağlı buldukları düşünülen metinden (yazı) ayrılmışlardır.

1910 yılında Münih Sergisinde tanıtılan 2154 numaralı albüm¹, Siyah Kalem üzerine araştırmaların başlaması için de bir ilki temsil eder. Ernst Kühnel, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 2153 numaralı albümden bazı minyatürleri yayımlamıştır; Bu ilk girişimleri daha sonra E. Blochet, G. Migeon, A. K. Coomaraswamy, A. Sakisian, Halil Edhem, I. Stchoukine'in araştırmaları izlemiştir.²

II. Dünya Savaşı'ndan sonra³, Zeki Velidi Togan, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Sabahattin Eyüboğlu, Richard Ettinghausen, Emel Esin, Beyhan Karamağaralı, Filiz Çağman ve Zeren Tanındı konu üzerinde önemli çalışmalar yapmışlardır. Sonraki dönemlerde birçok araştırmacının katılımıyla önemli tespitlerde bulunulmuş ancak, günümüze kadar yapılan çalışmalar sonucunda, gerek sanatçı hakkında, gerekse minyatürler hakkında bağlayıcı ve kesin bilgiye ulaşılamamıştır.

Söz konusu minyatürlerin, benzer teknikler kullanan birden fazla sanatçının eserleri olmaları, hatta sanatçıların aynı ekolün üyesi olmaları olasılığı yüksektir⁴. Aynı zamanda bu konuyla ilgili bir yazmanın ya da tarihi vesikanın günümüzde ortaya çıkarılmamış olması, araştırmaların minyatürler üzerine yoğunlaşmalarını gerekli kılmaktadır. Diğer bir deyişle, elimizde bulunan katıksız ve tek kaynak bizzat minyatürlerin kendisidir. David J. Roxburgh; ... ressam hakkında açık belgelerin olmayışı karşısında, yorumlama çabalarının, resimlere geçirmiş olduğuna inanılan bir takım deneyimler olarak ressamın yaşam öyküsünden öğeler bulmak üzere tasvirlerin kendisine dönmekle mümkün olacağını söylemekle, bu görüşümüzü desteklemektedir.⁵

Rulo resminin, 7. yy. da Orta Asya kültürüyle Çin kültürünün kaynaştığı bir bölge olan Tun-Huang⁶ da, Orta Asya Tapınak Ressamlığı ile başladığını biliyoruz.⁶ 12. Bu tarihten sonra, Çin'den İran'a kadar Kuzeydeki göçmen boylarda epik, dramatik ve dinsel metinlerin anlatıldığı toplantılarda rulo resimler gösterilmeye başlıyor. Resimler dinleyicinin anlatılanları göz önünde canlandırmasına, öykünün çeşitli aşamalarını kolayca izleyebilmesine yardımcı oluyor. Siyah Kalem ruloları da bu amaçla yapılmış olmalı.⁷

Orijinal Siyah Kalem minyatürlerinin rulo halinde olması ve figürlerin ifade biçimleri, onların bir masal, hikâye, destan veya efsane anlatımında söze güç

* Ağrı Dağı Üniversitesi, Ağrı Eğitim Fakültesi, Görsel Sanatlar Eğitimi Bölümü, e-mail: ygoktas@hotmail.com

1 Beyhan Karamağaralı, "Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler", Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası, Editor: Mine Haydaroglu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı- YKY, 2.Baskı, İstanbul, Mart 2006, ss.13-60, s.13,

2 Ekrem İşin, "Şölen ve Büyü, Mehmed Siyah Kalem'in Gizemli Dünyası", Age, ss. 7-12, s.7

3 Tahsin Öz Tahsin Öz: Dönemin Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü

4 Gürbüz Erginer, "Siyah Kalem Minyatürlerine Farklı Yorumlar", Age., ss. 119-127, s.119.

5 David J. Roxburgh, "Saçaklardaki tasvirler: Mehmed Siyah Kalem ve Türkmen Sanatçıların Cevapları", Age., İngilizce'den çeviren: Mehmet H. Doğan, ss. 97-111, s.99

6 Mazhar Ş. İpşiroğlu, Bozkır Rüzgânı Siyah Kalem, YKY, İstanbul, Eylül 2004, s. 12

7 İpşiroğlu, Age., s.12

veren bir tür sessiz sinema filmi gibi görsel anlatım araçları olduğuna ilişkin görüşlerin yanı sıra, minyatürlerin göçebe yaşamını ve onların inanç dünyasını yansıttığına ilişkin savları da güçlendirmektedir... Özellikle sanat tarihçileri, bu savlar doğrultusunda Siyah Kalem minyatürlerinin tek tek estetik, renk, ışık, çizgi, desen, derinlik, devinim, ifade gibi sanatsal değerlendirmeler yanı sıra minyatürlerin neyi veya neleri konu ettiğine, anlatıldığına, yansıttığına dair açıklamalar yapmışlardır⁸.

Minyatürlerin bir efsane, destan, masal, ya da hikâyenin anlatımını tamamlayan görsel öğeler olmasının yanı sıra, stilize anlamında üstün bir üsluba sahip olmaları, çok özgün ifade biçimleriyle sanatçı tavrını yansıtmaları ve plastik anlamda dönemin sanat anlayışının ilerisinde olmaları, bu resimlere ayrı bir önem katmaktadır.

ALBÜM 2153, 8B DE YER ALAN AT TASVİRLERİNDE DESEN ÖZELLİKLERİ

Siyah Kalem'in figürleri başlı başına plastik bir ağırlığa sahiptir. Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kitaplığında bulunan ve aynı zamanda, uzun bir dönem "Fatih Albümü" olarak ta bilinen 2153 numaralı albümü⁹, 8b sayfasında yer alan minyatürde, günlük yaşamdan bir an'ın, görsel kesitiyle karşı karşıya kalırız. Ağırlık yine figürlerle, eylemde ve ifadededir (Resim:1).

Siyah Kalem bir figür ressamıdır. Figürlerini serri konturlarla, bazırılanmamış bir zemin üzerine, doğrudan doğruya boş bir kâğıda çizer. Bunların içinde buldukları yeri, çevrelerini belirtmez. Olay yerinin belirtilmesi gerekirse, bozkır dünyasını çağrıştıran, çalı, ağaç kitliği, kaya parçası gibi soyul resim öğelerini kullanır, ama resimlerinde hiçbir zaman çevreyi anlatan bir manzara dekoru göremeyiz¹⁰.

Sayfanın sol alt köşesinde yer alan iki at figürü dikkatimizi çeker. Bu atlar öncelikle desen özellikleri ve üslup bakımından diğer Siyah Kalem at tasvirlerinden ayrılır. Diğer minyatürlerde yer alan, ulaşım ve yük hayvanı niteliğindeki at tasvirleri yerine, zarif desen özellikli ve Kübizm'de olduğu gibi değişik bakış açılarından çizilen, savaşçı at tasvirleriyle karşılaşırız.

Türk sanatında konu itibarıyla savaşçı atlarına sıkça rastlarız. *Erken dönem Türk metinlerinde, Çin ve Arap kaynaklarında: At yetiştiren Türklerin bayatı büyük bir önemle tasvir edilmiştir. Günümüzde balâ at yetiştirerek ve komşu ülkelere at satarak yaşayan İç*

Asya göçebe Türk boyları için bugün geçerli olan bususlar, geç antik dönemde de geçerliydi¹¹ En eski Türk topluluklarından, günümüze kadar, 'At', insanla birlikte savaşa katılmış, kaderini sahibinin kaderine bağlamış bir yaratık sayılmıştır¹² (Resim:2-3). Gerek duvar resimlerinde, yontularda, gerekse halı, kilim, keçe ve örtülerde savaşçı atları birer güç unsuru olarak tasvir edilmişlerdir. Bunun yanında asil ve soylu varlıklar olarak tasvir edilmeleri neredeyse bir gelenek olmuştur (Resim:4).

Albüm 2153,8b de yer alan Siyah Kalem atları farklı üslup ve biçimsel özellikleri yansıtırsa da, görsel açıdan zarif, soylu ve asil varlıklardır. Görüntüdeki bu zariflik çizginin sanatsal bir öge olarak kullanılmasından kaynaklanmış olsa gerektir. Sağ da kahverengi tonlarda belirtilen at tasvirinde çizgi, atın tüm hacimselliğini sınırlarını dolaşan konumdadır. Çizginin bir diğer kullanımı ise: hareketi öz bir biçimde anlatan, hareketin stilize karakterinde kendini gösterir. Atın boynunu yüz seksen derece geriye çevirmesinden dolayı zorlanan sol ön ayakta başlayan hareket, sürekli bir çizgiyle sırta ve boyna doğru yayılır. Atın izleyene doğru kıvrılmış, üstten görünen boynundaki yeşeller, zarif ve düzenli bir ritim oluşturacak şekilde sıralanmıştır. Arkadan görünen bacak adaleleri ve eklem yerleriyle bağlantıları, ileri bir anatomi gözlemi sonucu oluşan, tereddüt'e ya da göz yanılmalarına yer vermeyecek derecede bilgi kesinliği içerir (Resim:5)

Her uzvun, harekete bağlı olarak, mükemmel çizimlerinin, atın hareketlerinin uzun bir süreçte gözlenmesi sonucunda oluştuğu açıktır. Çizgisel anlatımın gücü, hareketi tain olarak ortaya koyarken, ifadeyi de en üst seviyeye çıkarır.

Minyatürde yer alan iki at tasvirinden kahverengi atın yanında, yönü izleyiciye doğru olan beyaz ya da boz at tasviri yer almaktadır (Resim:6). Otlama anlamda resmedilen bu atın da başı aşağıdadır. Önden görünen bu tasvire baktığımızda, çizgisel bir şölenle karşılaşırız. İlk göze batan, desenin gücüdür. Çizginin birçok özelliğinin yanı sıra, tonlamadaki ustalıklı kullanımı, rengi aratmaz bize. Atın yana, aynı zamanda aşağı doğru bükülen boynu, atın en zarif hareketlerinden birini yansıtır. Bu durumda iken boynun aldığı biçim, çizginin akıcılığıyla örtüşür. Herhangi bir noktadan figüre bakan göz, çizginin bağlayıcı ve bütünlüştürücü uyumu sayesinde, tüm figür üzerinde kesintisiz dolaşır. Gözün bu hareketi o kadar estetik bir süreklilik arz eder ki, bir anda bütünü gerçekliği ile karşı karşıya kalırız. Atın başı büyük oranda alttan görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan iki çene kemiği, yuvarlak çizgilerle gösterilmiştir.

8 Gürbüz Erginer, Age, ss. 119-127, s.120.

9 Dönemin Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz, 2153 numaralı albümde yer alan iki adet Fatih Sultan Mehmet minyatürüne dayanarak bu derlemeyi Fatih Albümü olarak adlandırdır ve böylece uzun yıllar devam eden bir yanlışla yol açar. Ekrem İşin, Age., s.8

10 İpşiroğlu, Age., s. 28

11 Emel Esin, Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler, Kabaalçı Yayınevi, 1. baskı: İstanbul, Şubat 2004. s. 258

12 Nejat Dıyarbekirdi, Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.38

Boynun üst kısmında yana dönüş olarak ortaya çıkan hareket, boynun alt kısmına doğru ve başta, geriye dönüş olarak neticelenir. Gırtlak, çene ve hatta başın arkadan görünümünde iki kulağında gösterilmesi, hareketin abartılmasına yol açar. Bu ise beraberinde, aynı anda değişik bakış açılarıyla oluşturulan desen'in yorumunu getirir. İpşiroğlu'nun değimiyle; *Siyah Kalem, biçimleri istediği gibi kafasında parçalıyor ve parçaları kâğıt üzerinde özgürce yeniden kuruyordu.*¹³ Desen yorumuyla bakıldığında, bizlere deformasyon olarak gözüken biçim çarpıtmaları, sanatçı için 'öz'ün yakalanması konusunda bir bütün teşkil etmektedir. Siyah Kalem, *Öz'ün parçalanmaz bütünlüğünü vermek için, nesnelere çeşitli görünümününün bir bakışta kavranmasını sağlayan bir şemaya başvurur.*¹⁴ Bu ise, benzersiz bir üslubun oluşması anlamına gelir. Günümüzde 'Kavram Ressamlığı'dır bunun adı. O yüzden ki Siyah Kalem'in figürleri aynı zamanda, plastizmi yüksek başlı başına bir tablo resmidir. Desenin ve yorumun sağlamlığı, bağlı oldukları metinden ayrılmış olsalar bile, bu iki at tasvirinde olduğu gibi, minyatürlere değerlerinden bir şey kaybettirmemiştir. *Rulolar ne kadar bölünmüş, parçalanmış olursa olsun, bu resimlerin bölünmez öz bütünlüğü her bir parçada yaşıyor ve ona canlılık veriyor.*¹⁵

KAYNAKÇA

- AND, Metin; **Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. basım, İstanbul, Kasım 2004.
- ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul, Ağustos 2003.
- AYKUT, Sait; **Sanat Dünyamız**, üç aylık kültür ve sanat dergisi, sayı 93, güz 2004, ISSN 1300-2740.
- ÇAĞMAN, Filiz; "Minyatür", **Osmanlı Uygarlığı**, cilt 2, Yayına Hazırlayanlar; Halil İnalcık, Günsel Renda, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2004.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat; **Hun Sanatı**, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- ESİN, Emel; "Muhammed Siyah Kalem ve İç Asya Türk Geleneği", **Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası**, YKY.- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Danışman: Ekrem Işın, Editör: Mine Haydaroglu, İstanbul, Mart 2006.
- ESİN, Emel; **Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, Kabalıcı Yayınevi,

Şubat 2004.

- IŞIN, Ekrem; "Şölen ve Büyü", Mehmed Siyah kalem'in Gizemli Dünyası", **Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası**, YKY.- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Danışman: Ekrem Işın, Editör: Mine Haydaroglu, İstanbul, Mart 2006.
- İPŞİROĞLU, Mazhar Ş.; **Bozkır Rüzgarı Siyah Kalem**, YKY, Eylül 2004.
- KARAMAĞARALI, Beyhan; "Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler", **Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası**, YKY.- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Danışman: Ekrem Işın, Editör: Mine Haydaroglu, İstanbul, Mart 2006.
- MAHİR, Banu; **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalıcı Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, Ekim 2005.
- ÖGEL, Bahaeddin; **Türk Mitolojisi**, cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2.baskı, Ankara, 1993.
- RENDA, Günsel; "Resim ve Heykel", **Osmanlı Uygarlığı**, cilt 2, Yayına Hazırlayanlar; Halil İnalcık, Günsel Renda, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2004.
- ROXBURGH, David J.; "Saçaklardaki Tasvirler: Mehmed Siyah Kalem ve Türkmen Sanatçıların Cevapları", **Ben Mehmed Siyah Kalem, İnsanlar ve Cinlerin Ustası**, YKY.- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Danışman: Ekrem Işın, Editör: Mine Haydaroglu, İstanbul, Mart 2006.
- TANINDI, Zeren; **Türk Minyatür Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, Ekim 1996.
- TANSUĞ, Sezer; **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, 3.basım, İstanbul, 1993.
- Türk Dünyası El Kitabı, 2. cilt, Dil-Kültür-Sanat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2.baskı, Ankara, 1992.

¹³ İpşiroğlu, Age., s.25

¹⁴ İpşiroğlu, Age., s.23

¹⁵ Mazhar Ş. İpşiroğlu, Age. s. 29

RESİMLER:

Resim-1: Yörük Kampı (36,4x19). TSM, Hazine 2153, Sayfa 8b

Resim-2: Turfan'da bulunmuş, dörtmala koşan yağız bir süvari aunu gösteren Uygur resmi.

Resim-3: Tun-Huang'ta bulunmuş bir Türk savaşçısı gösteren boyalı toprak heykelcik

Resim-4: Yaklaşık olarak 1566 ya tarihlendirilen ve Karuni Sultan Süleyman'ı at üstünde tasvir eden bir Osmanlı minyatürü

Resim-5: Yörük Kampı (36,4x19). Hazine 2153, Sayfa 8b'den Ayrıntı

Resim-6: Yörük Kampı (36,4x19). Hazine 2153, Sayfa 8b'den Ayrıntı